

Demokratia ja yhteiskunta Unkarissa Orbánin kaudella:

kahden uutuuskirjan metaforien mukaan unkarilainen appelsiini keitettiin hitaalla tulella, vaan onko uutta nousua näkyvissä?

Heino Nyssönen, *Unkarilaisen autoritarismin nousu*

Tampere: Vastapaino, 2024, 302 s.

Katalin Miklóssy, *Demokratian rappio: Unkarin tiellä tulevaisuuteen?*

Helsinki: Tammi, 2024, 240 s.

EMILIA PALONEN

Unkari on ollut kansainvälisen politiikan huomion keskipisteessä jo yli vuosikymmenen, ja syy on yksinkertainen. Hävittyään yhdet vaalit traumaattisesti Viktor Orbánin Fidesz-puolue on ollut vallassa yhtäjaksoisesti kohta viisitoista vuotta vuodesta 2010. Aikanaan ketään ulkomailla ei kiinnostanut mokoma itäisen Keski-Euroopan maa tai sen kärkipoliitikko Orbán. Nyt sitä on kovasti ihmetelty. Miten tähän päästiin, miten Unkarin demokratia rapistui ja millaista politiikkaa siellä on tehty? Näihin kysymyksiin paneutuvat uusissa kirjoissaan politiikantutkija Heino Nyssönen ja historiantutkija Katalin Miklóssy.

Voidaan todeta Miklóssyn (2024, 12) sanoin: ”Unkari vaikuttaa erikoiselta ja kaukaiselta esimerkiltä, jota on kiehtovaa tirkistellä ja helppo paheksua. Mutta onko monikaan tullut miettinyeksi, että näin voisi käydä myös Suomessa – tai missä tahansa Euroopan unionin maassa.” Olemmeko niin sanotusti ”Unkarin tiellä”, kun poliittinen polarisaatio lisääntyy? Millainen tie se voisi olla? Yksi Miklóssyn (59) alaotsikoista onkin nimeltään ”Unkarilaisen sote-version niksit.”

Kirjoittaessani tätä Trumpin uudelleenvalinnan jälkeen marraskuussa 2024 on selvää, miksi Unkarin politiikkaan pitäisi perehtyä. Toisaalta on hyvä tietää, mitä tapahtui vuoden 2010 jälkeen, miten valta vakiinnutettiin tietyille eliitille ja mitä siitä seurasi myös yhteiskunnan näkökulmasta. Toisaalta on pohdittava, miten tähän päädyttiin ja miksi oppositio ei ole saanut käännettä suuntaa kolmissa vaaleissa. Yhdysvalloissa on tarkkaan seurattu, miten Orbán onnistui pysymään vallankahvassa. Nyssönen nostaa esiin transnationalistista verkostoitumista. Ylipäänsä Unkarin asia on meidän kaikkien asia. Euroopan unioni kipuilee, kun yksi jäsen maa on päättänyt tulkita oikeusvaltiota ”illiberaalisti”.

Erilaisine näkökulmineen kollegani Heino ja Katalin ovat tarjonneet suomalaisille luotettavaa tietoa Unkarista jo vuosikymmenten ajan: heillä on omat näkökulmansa, mutta näissä kirjoissa kuulen myös heidän toistensa äänen, Katalinilla historiapolitiikan ja Heinolla lakimiesten roolin tarpeen liittyy Unkari-analyysi johonkin yleisempään, tässä kirjassa demokratiatutkimukseen. Molemmat ovat toimineet mentoreinani ja kirjoista välittyy minulle myös yhteinen taipaleemme. Suurimman osan Orbánin hallinnon ajasta olen istunut takapenkillä ja katsellut kaukaa sitä, kuinka ”populismien paratiisissa” (Palonen 2009) hommat kehittyvät, kun Katalin unkarilaisena tutkijana Suomessa ja Heino usein Unkarissakin asuvana suomalaisena tutkijana niitä kommentoivat. Tämä katsaus kontekstualisoi Nyssösen ja Miklóssyn työtä nostaen esiin

muutamia keskeisiä asioita kirjoista. Unkarissa valta oli vakiintunut Fideszille tavoilla, joita Miklóssy ja Nyysönen kuvaavat ansiokkaasti: se antaa taustan sille, että vuonna 2024 politiikan kentän uusi toimija nousi Fideszin pikemminkin kuin opposition riveistä.

UUSI KONJUNKTUURI: PÉTER MAGYAR OIKEALTA SISÄÄN

Molemmat kirjat ovat merkityksellisiä siitä näkökulmasta, että Unkari on siirtynyt uuteen aika-kauteen. Opposition kannatus on romahtanut, mutta esiin on noussut uusi voima poliittisesta keskustasta. Ensin kutistui nationalistis-populistinen ja deradikalisoitunut Jobbik, joka arkipäiväisesti suur-Unkaria (Hyttinen 2022). Sen ohi äärioikealta kiri Mi Hazánk, kun Jobbik liittyi 2022 vaaleissa opposition yhteislistaan. Vasemmisto-liberaali vastapooli puolestaan fragmentoitui moniin puolueisiin. Erilaisten entisten pääministerien ja vanhan puolue-eliitin johtamien puolueiden takertuminen vallankahvan syrjään ja uusien puolueiden hajoilu ovat estäneet uuden vaihtoehdon syntymistä.

Kumpikaan kirjoittajista ei anna puhtaita papereita oppositiolle. Tilanne on siis hyvin analoginen Yhdysvaltain politiikan kanssa, koska sielläkin demokraattien etääntyminen kansasta ja liberaali talouspolitiikka eivät tarjoa uskottavaa vaihtoehtoa. Ennen vuotta 2010 vallassa olleet ”liberaali-vasemmistolaiset” puolueet kannustivat unkarilaisia ottamaan ulkomaanvelkalainoja, ampuivat protestoivia kansalaisia kumiluodein ja lopulta kiistivät epäonnistumisensa. Perinteisen opposition olemassaolo on oikeastaan legitimoinut Fideszin valtaa: toisaalta on olemassa oppositio eikä vain pelkkää valtapuoluetta, toisaalta Fideszin jatkuvasti mollaaman opposition maine on niin surkea, että moni on äänestänyt Fidesziä vain pitääkseen opposition poissa vallassa. Kun opposition liittoutuminen vuonna 2022 ei johtanut vaalivoittoon, vaihtoehdot Orbánin syrjäyttämiseksi jäivät vähiin.

Kiinnostavaa Unkarin nykypolitiikassa onkin Fideszin klientelistisistä verkostosta pois irtautuneen Péter Magyarin nousu opposition ehdottomaksi kärkinimeksi. Tisza-puolue järjestyy yhä, mutta Magyarin tavoitteena häämöttävät vuoden 2026 vaalit. Monelle Magyar on pelastaja, viimeinen tai ainoa toivo, kun taas useat suhtautuvat vähän varauksellisesti uuteen tulokkaaseen. Kommunismileimat ja Soros-salaliittoteoriat eivät pure Fideszin omista joukoista irtautuneeseen Magyariin. Mutta mistä hänen ja puolueensa menestys kumpuaa, ja mitkä voisivat olla avaimet Unkarin vallan vaihtumiseen? Unkarin politiikassa voi ennen vaaleja tapahtua vielä vaikka mitä, mutta Miklóssyn ja Nyysösen kirjojen julkaisemisen jälkeen syksyllä 2024 Magyarin Tisza on jo ohittanut Orbánin Fideszin kannatuskyselyissä. Tämä on historiallinen hetki ja sitä voi ymmärtää lukemalla näitä kirjoja.

Nyysösläinen pohdinta vuoden 1956 merkityksestä

Keskeistä on vuosi 1956. Aivan kuten Nyysönen on Unkari-tutkimuksessaan systemaattisesti painottanut, Magyar on hyödyntänyt unkarilaista historiakulttuuria kokoamalla väkijoukkoja virallisina kansallispäivinä. Näitä Unkarissa on sopivasti kolme, joista kaksi kansallisia (Nyysönen 2024, 104–105) ja yksi ”valtiollinen” eli 20. elokuuta. Keväällä 15. maaliskuuta vuoden 1948

hengessä hehkutettiin vallankumousta ja poliittisia vapauksia autoritaarista Fidesz-hallintoa vastaan. Syksyllä 23. lokakuuta, vuoden 1956 merkkipäivänä vaadittiin venäläisiä perääntymään ja tehtiin selväksi, että Orbánin veljeily Putinin kanssa on ongelma. Heino Nyssösen väitöskirja (1999) käsitteli vuoden 1956 muistamista vuoden 1956 jälkeen, mikä olikin nerokas tutkimusidea ja inspiraatio minullekin. Nyssösen ei 1956-retoriikan puuttumiseen viittaa, koska hän tunnistaa sitä edelleen Fideszillä. Mutta seuraten sitä, miten 1956-vuoden muistomerkkejä on poistettu julkisesta tilasta, Fidesz kansallisen oikeiston tavoin hylkäsi vuoden 1956 perinnön jopa vasemmistoliberaalina. Täytyyhän vastapoolillakin olla symbolinsa.

Trianonin rauhansopimuksen (allekirjoitettu v. 1920, voimaan v. 1921) muistaminen oli paljon tärkeämpää ja satavuotisessa traumassa vellottiin antaumuksella. Unkari menetti kaksi kolmasosaa hallitsemastaan maa-alueestaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Tätä traumaa on sitten herätelty eri tavoin vuoden 1989 jälkeen (Nyssösen 2024, 36–38). Trauma legitimoit ulkopoliittikkaa, jossa Ukraina suhtaudutaan epäluuloisesti: ukrainankielisyyttä korostavat lait kurjittavat unkarilaisten asemaa ennen toista maailman sotaa Itävalta-Unkariin kuuluneilla alueilla. Samaan aikaan Nyssösen huomauttaa, kuinka juutalaistaustainen Zelenskyi suhtautuu kriittisesti Unkariin sen toisen maailmansodan muistamisen politiikan takia. Siksi vuoden 2022 vaaleissa Fideszin rauhaa Putinin ehdoilla ajanut kampanja oli menestyksekkäämpi, vaikka olisi voinutkin kuvitella, että 1956 vuoden muisto olisi antanut saanut unkarilaiset tukemaan Ukrainaa ja oppositiota. Nyssösen (190) tunnistaa, että kaksoispuheen strategia oli käytössä vuonna 2022, kun silloinen presidentti Katalin Novák ajoi maltillisempaa linjaa. ”On silti yksioikoista arvioida Orbánin olevan Putinin puolella, eikä hän itse ole myöntänyt missään vaiheessa. Joko-tai-ajattelu tai ’pussiin pelaaminen’ voi olla prosessin lopputulos, mutta Orbánin omana tavoitteena on pyrkiä lisäämään kansallista liikkumatilaa eli olla ’Unkarin puolella’”, Nyssösen kirjoittaa (191).

Oppositio on tulkinnut asiaa toisin: ”Ryssät kotiin” (*”ruszkik haza”*) ja Imre Nagyn muisto saattavatkin toimia tehokkaasti, kun 70-vuotisjuhlavuotena käydään uudet vaalit. Nousihan Imre Nagykin alun perin valtaapitävän puolueen kaadereista pääministeriksi. Nyssösläisen koulutuksen saaneena tunnistin, että 23. lokakuuta 2024 pidetty mielenosoitus järjestettiin Mammut-ostoskeskuksen edessä Széna tér -nimisellä aukiolla. Sinne 1990-luvun lippulaivaostarin kulmalle nousivat ensimmäiset vuoden 1956 puiset muistopatsaat, jollaisia kansalaiset pystyttivät ympäri Unkaria. Viereisen metroaseman aukio, entinen *Moszkva tér*, nyttemin *Széll Kálmán tér* oli kohtauspaikka pääkaupunkilaisille eri taustoista, eikä uutta fideszläistä tilaa, jota rakennuksen toisella puolella sijaitsee (Palonen 2013). Kuten Miklóssy (117) kirjoittaa, ”ryssät kotiin” oli nimenomaan Orbánin puheesta vuonna 1988, Nyssösen (16) esiin nostama poliittisen retoriikan trooppi paradiastole – tai laulausdiskurssianalyysin kelu merkitys – toimii tässä. Termi on omittu puolelta toiselle ja samalla kyseenalaistetaan toisen diskurssi tai positio.

Nyssönen (56) näkee illiberalismin paradiastolisena uudelleenmääritelmänä: jotain negatiivista on omittu positiiviseksi, kun ”pohjimmiltaan negatiiviselta kuulostavalta sanalle piti löytää positiivinen merkitys. Viktor Orbánin mukaan illiberaali politiikka pyrkii säilyttämään kaiken sen, mitä liberaalit laiminlyövät, unohtavat ja halveksivat.” Itse olen väittänyt, että illiberalismin kuuluu keskeisesti juuri antiliberalismi, koska vastapuoli on ”kommunisteja” uusliberaalilla agendalla (Palonen 2018). Sitten kävi niin, että myös liberaalien ajamat arvot alkavat haista

pahalta ja niitä pitää vastustaa woken, ”gender-ideologian” ja muun kaltaisina paradiastolisesti uudelleen määriteltyinä. Koska Orbán on globaali toimija, kuten erityisesti Nyysönen kertoo, nämä opit sitten kietoutuvat uskrikristilliseen sisältöön. Kiinnostavaa kyllä on, että jo 1990-luvulla kalvinistinen eikä kovin uskonnollinen Viktor Orbán haki tutkijoita katolisen kirkon piiristä (Szelényi 2022).

Jos Magyar esiintyisi liberaalina, hän palauttaisi vastakkainasettelun samaan rajanvetoon, missä se on aiemmin ollut. Diskursiivisesti ja hegemonian tai populismin teorian näkökulmasta ajateltuna menestys vaatii juuri uuden jakolinjan synnyttämisen ja tällaisten keskeisten kiinne-kohtien, kuten vuosi 1956, uudelleenmäärittelyjen ja omimisten sarjan.

UNKARILAISEN ARJEN MUUTOS JA KOMMUNISMIN PALUU

Mitä Magyar sitten argumentoi, paitsi ulkopoliittikkaa ja muistamisen politiikkaa? Tässä nap-paan kiinni Miklóssyn kirjasta, joka kertoo laajasti siitä, kuinka unkarilainen yhteiskunta on kurjistunut Orbánin aikakaudella. Tuloerot ovat kasvaneet ja palvelut heikentyneet. Samaan aikaan valtapuoluetta lähellä olevat tahot ovat keränneet taskuunsa niin verorahoja kuin Euroopan unionin tukirahojakin. Miklóssyn (2024, 14) talous- ja sosiaalishistorioitsijan tausta näkyy kysymyksessä ”mitkä ovat ne konkreettiset taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset edut ja täyt, joilla Unkarin hallitus on saanut ja saa kansan myötämieliseksi politiikalleen”. Vastaavasti Péter Magyarin mahdollisuudet ovat juuri siinä, että hän vastaisi niihin epäkohtiin, joita Fideszin valtakaudella on syntynyt. On toinen juttu, onko se sitten mahdollista yhdellä vaalikaudella, kun talous on kiinnitetty vahvasti eliittiin – ja juridinen valta sidottu edellisen ELTE-yliopiston lakitieteen opiskelijoista aikanaan syntyneen puolueen käsiin (ks. Miklóssy 2024, 139).

Miklóssyn kirjan ensimmäinen osa ”Unkari tavallisen unkarilaisen näkökulmasta” avaa juuri sitä, miten koulut ja terveydenhuolto on kurjistettu ja työttömyyslukuja pidetään alhaisina pakkotyöllä (22–23). Käsitys perheestä on ollut erikoinen Unkarissa ja ”gender-ideologia” nähty vihollisena. Yksi oudoimmista poliitikoista, joista Miklóssy Unkarista kertoi, oli se, että lapset tehdään vankeusrangaistuksen pelossa velvolliseksi huolehtimaan vanhemmistaan (51). Näin ei tarvitse panostaa vanhustenhuoltoon. Köyhyys on ajanut vanhempia pitämään takittomia lapsiansa kotonaan ja valitsemaan tästä määrättävien sakkojen sijaan vankeusrangaistuksen. Lapsia otetaan myös väkisin huostaan vakiokäytäntönä (25).

Vähemmistöistä tai maaseudun väestöstä ei välitetä. Miklóssy myös nostaa esiin romani-aktivistien väitteen, että ”unkarilaisen älymystön näkökulmasta on trendikkäämpää olla huolestunut mustien oikeuksista Yhdysvalloissa kuin ottaa avoimesti kantaa oman kotimaansa mustalaisten asemaan” (29). Samaa aikaan kotimaassa segregatio on syvää. Olipa niinkin käynyt, että eräessä koillisunkarilaisessa kyläkoulussa romanilapset olivat kulkeneet toisesta ovesta eri kerrokseen kuin muut lapset (37).

Koulut ovat olleet erityisen propagandahuomion kohteina. Kirkkojen roolia on kasvatettu lastentarhasta lukioihin. Koulukirjat on uudistettu ja niiden tuotanto ja sisältö monopolisoitu. Opettajat ovat olleet monissa protesteissa etujoukoissa, ja 2020-luvun alun opettajaprotellit olivat niin menestyksekkäitä, että hallitus päätti rajata opettajien lakko-oikeutta (43). Koulut

ovat olleet keskeisessä asemassa uusien sukupolvien syntyisessä: siksi niissä on syntynyt protestiliikkeitä ja siksi niihin on kohdistettu politiikkatoimia, kuten Miklóssy kertoo. Siksi myös Annastiina Kallius teki palkitun antropologian väitöskirjansa tutkimalla budapestilaista eliittikoulua ja sen opiskelijoita (Kallius 2023).

Miklóssyn mukaan koulutus on ollut työkalu kansalaisten passivoimiseksi. Hallitus ohjaa nuoria ”alemmista” yhteiskuntaluokista lukioden sijaan ammattikouluihin, ja korkeakoulutetuja on vain 32 prosenttia ikäluokasta (34). Mutta sehän vähentää kritiikkiä ja ohjaa työvoimaa kansainvälisten yritysten tarpeisiin. Vielä rauhallisempia voisivat olla maahanmuuttajat. Miklóssy (28) kommentoi, että ”on ilmeisesti kannattavampaa hakea työntekijöitä Filippiineiltä, Vietnamista ja Indonesiasta, kuin Unkarin maaseudulta.”

Näkyvimpiä uudistuksia korkeakoulukentällä oli Keski-Euroopan yliopiston CEU:n ajaminen rajan toiselle puolelle Wieniin (44). Yliopistojen autonomiaa on purettu säätiöyliopistoilla (45). Vuodesta 2023 EU rahaa ei enää säätiöyliopistoihin voi hakeakaan. Komission rahoitus kuitenkin mahdollistaisi vapaan tieteen. Ideologiseen ohjaukseen kuuluvat Fideszin perustamat yliopistot ja tutkimuslaitokset.

Naisten tasa-arvoa edistää Miklóssy mukaan paradoksisesti se, että inflaatio vie säästöt ja tulot ja muuttoliikkeestäkin syntynyt työvoimapula tuo naisia työpaikoille. Silti samaan aikaan naisilla on vastuu perheestä ja lapsista, ja parisuhdeväkivalta on yleistä. Aborttien määrä on kasvanut, mutta ehkäisymenetelmistä kertovien kansalaisjärjestöjen toimintamahdollisuuksia on pienennetty (65–68). Sukupuolivähemmistöjen asema on synkkä ja poliittisten päättäjien omien puheiden mukaan syystä epätasa-arvoinen.

Monesta tuli myös köyhä Fideszin politiikan johdosta. Vuonna 2011 Fidesz kansallisti 97 prosenttia yksityisten eläkerahastojen varoista. Tämä lisäsi epäluuloa, kun omat rahat eivät olleet turvassa valtiovallalta. Ja jos ei olla köyhiä, niin kipeitä: Miklóssyn mukaan suomalaisenkin matkustajan kannattaa sairastuessaan palata kotiin tai vähintäänkin rajan toiselle puolelle (55). Sairaalassa saatujen tulehdusten määrä on lisääntynyt – esimerkiksi sairaalabakteeriin kuoli 2 000 henkilöä vuonna 2020 (55). Unkarilainen soteuudistus on tarkoittanut terveyskeskusten, sairaaloiden ja osastojen sulkemisia 2020-luvulla. Protesteja karsii se, että lääkäriiliiton pakkojäsenyys lakkautettiin ja samalla itsesääteystä luovuttiin, kun esimerkiksi hoitovirheiden tulkinta päättyi (61). Ei ole enää yhteistä rintamaa ja laadun kontrollia. Nyssönen (222) muistuttaa, että kunnallisveroa ei ole, joten kunnat ovat riippuvaisia keskushallinnosta.

Miklóssyn (30) näkökulmasta köyhät ylläpitävät valta-asetelmaa, sillä ”mitä köyhempi ihminen on, sitä riippuvaisempi hän on valtion avustuksista ja työllistämishjelmista”: kritiikki voisi olla riski, ja toisaalta ”mielistelemällä valtaa pääsee pidemmälle – ja se on Fideszin onnistumisen avain. Vallan haastaminen tulevaisuudessa onkin vain hyvin toimeentulevien luksusta.” Entisen fideszläisen liikemiehen Péter Magyarin on siis näissä ”luksushommissa” vakuutettava köyhät ja maaseudun väki – sekä mielellään Unkarin vahvasti syrjityt romanit – siitä että tukitoimet kohdennetaan vähintään yhtä hyvin. Juuri tämä oli keskeistä Magyarin vuoden 1956 muistotilaisuuden linjapuheessa, jossa vaihtelivat toisaalta EU-myönteinen nationalismi ja toisaalta palvelujen kuntoonpano ja kuntien autonomia.

POLARISAATION TAUSTAT 2000-LUVULLA

Tätä katsaustani motivoi se, että molemmat tutkijat ovat kollegoitani vuosikymmenten takaa. Olemme tehneet monenlaista yhteistyötä. Kun ensimmäisen kerran menin Unkariin syksyksi 1999 opiskelijavaihtoon Lontoon yliopistosta, olin opiskellut vähän uncaria ja nyt tulin opettelemaan tutkimuksen tekoa Budapestin patsaista ja kadunnimistä – ilman mitään menetelmäkoulutusta. Pääsin asumaan Heinon kotiin siksi aikaa, kun hän perheineen oli Suomessa. Heino vei minut kansalliskirjastoon, sain sinne kortin ja hän kertoi, että tässä ovat nyt kaikki keskeiset päivälehdet: näistä voit etsiä keskusteluja patsaiden ja kadunnimien muutoksista. Ja näin minä sitten istuin aamut unkarintunnilla ja iltapäivät lukemassa sanomalehtiä. Nyyssösen (247) harmiksi ne lehdet on siirretty pois saatavilta: se on yksi esimerkki siitä, kuinka avoimuus kutistuu, hän toteaa. Ennen Unkarissa ylipäänsä oli poliittisia debatteja televisiossa ja yliopistoilla. Muistan, kuinka keväällä 2002 ostin neljä eri tavoin poliittisesti sitoutunutta päivälehteä; nyt oppositio saa vain muutamia lyhyitä mainoksia vaalien aikaan Orbánin kontrolloimaan mediaan, kuten myös Miklóssy selittää. luvussaan. Opettajiltani Lontoossa sovietologian ja itäeuroopantutkimuksen instituutissa opin tärkeitä taitoja: symbolien ja kaksoispuheen tulkinta ovat hyödyllisiä nykyäänkin. Samaa on korostanut Nyysösenkin. Heinolta opin ajattelemaan unkarilaista politiikkaa klassikkoelokuvien kautta ja ne ovat olleet hänen kirjojensa keskeisiä pointteja. Erityisesti *A tanú* eli *Avaintodistaja* (1969), jossa kovasti koetetaan kasvattaa unkarilaista appelsiinia kommunismin suunnitelmatalouden kontekstissa: koko operaatio paljastaa systeemin naurattavuuden (ks. Nyysösen 2024, 12, 14, 253). Appelsiinista tulikin myös Fidesz-puolueen symboli.

Poliittinen keskustelu Unkarissa on muuttunut 1990-luvun ja 2000-luvun alun tunnelmista. Aloin kirjoittaa väitöskirjaa vuonna 2001 Essexin yliopistossa kadunnimistä ja patsasta – mutta väittelin tammikuussa 2006 Unkarin politiikan kahtiajaosta, joka minun mielestäni alkoi jo vuosituhannen vaihteessa.¹ Unkarissa olin ”*külföldi kislányi*”, vähätelysti ulkomaalainen pikkutyttö, joka jostain englantilaisesta yliopistosta tuli neuvomaan unkarilaisia siitä, että nyt joku mättää teikäläisessä demokratiassa (ks. Palonen 2009). Paikallisesti tutkijat kommentoivat minulle ja Heinollekin vuosikymmenen puolivälissä, että ”meillähän menee kaikki hyvin – katso Yhdysvaltoja, ne ovat jakautuneet kaksipuoluejärjestelmään ja ovat maailman demokraattisin maa. Meidän poliittinen järjestelmämme on erittäin demokraattisella mallilla.” Pari vuotta myöhemmin olin Yhdysvalloissa seuraamassa Obaman valintaa, ja sen jälkeen polarisaatio on sielläkin muuttunut ongelmaksi.

Nyysösen (139) kirjoittaa: ”Unkarilainen appelsiini alkoi pilaantua viimeistään syyskuun 2006 mellakoissa. Oma kokemukseni ilmapiirin muuttumisesta ajoittuu noin vuoteen 2005, jolloin jotakin tuntui jo selvästi olevan vialla, mutta jota tutkijoidenkin oli vielä vaikea pukea sanoiksi.” Toden totta, Heino Nyysösen johtaman hankkeen tutkijoina kävimme esittelemässä Unkari-tutkimustamme, vaan meitä ulkomaalaisia tutkijoita kuulemaan oli tullut vain muutama tutkija. Heino (136–7) kertoo: ”Kun Unkarin demokratiaa koskeva kirjani ilmestyi unkariksi keväällä 2019, Unkarin historiantutkimuksen *grand old man* Ignács Romsics totesi hallituksen varmasti lukevan kirjani ja yhtä varmasti pitävän huolen siitä, ettei se saa laajempaa julkisuutta. Ulkopuolisia kriitikoita tarvitaan nähdäkseni kuitenkin juuri George Orwellin havaitsemien sokeiden pisteiden tunnistamiseksi.”

Tuntuu siltä, että oppimme on kyllä huomioitu. Itse luennoin Unkarin tiedeakatemiassa syksyllä 2005 Laclausta ja keväällä Mouffesta – paikalla oli eräskin nuori teoreetikko, josta tuli Fideszin johtavia ideologeja, ja pari opiskelijaa lähti vuoden 2006 jälkeen muutaman vuoden Fidesziä lähellä olleeseen ajatushautomoon. Hegemoniateoria oli käytössä. Laclau'n kirjoja on käännetty unkariksi useamman kerran, kun taas suomeksi vain yksi artikkeli *Politiikka*-lehdessä (Laclau 2020). Tiedän, että työtäni seurasi edesmennyt kandiohjaajani, professorini Lontoosta, josta sittemmin tuli Fideszin johtavia meppejä Euroopan parlamenttiin. Hän oli Heinon vastaväittäjä George Schöpflin. Tietenkin itsekin opin tulkitsemaan Unkarin politiikkaa ja nationalismia juuri Schöpfliniltä – Essexin yliopistossa opin toisenlaisia työkaluja, joiden arvon George – tai unkariksi György – kyllä tunnisti, kun häntä kävin moikkaamassa 2000-luvun alussa Lontoossa.

Onko tämä sitten paljon kaivattua yhteiskunnallista vaikuttavuutta? Pidän sitten kynttilää vakan alla näissä asioissa. En tiedä olisiko minulla ollut 2000-luvulla vielä avaimia siihen, miten polarisaatio puretaan. Se, että Suomessa kommentoivat Nyyssösen ja Miklóssy, antoi minulle mahdollisuuden keskittyä muihin juttuihin, kuten populismiin Suomessa tai lähidemokratiaan. Ehdinpä myös Katalin Miklóssyn johtamassa Helsinki Challenge -hankkeessa kehittämään opetusmenetelmiä, joilla voidaan tehdä käsiteltäväksi sitä, mistä ei voi autoritaarisessa järjestelmässä tai muuten puhua. Lähidemokratia ja sometutkimus, joita teen, nousevat kaikki unkarilaisen politiikan ja hegemonian logiikoiden ymmärtämisestä.

Kun luin etenkin Miklóssyn kertomusta Unkarin yhteiskunnan muutoksesta, muistin argumenttimme Kanerva Kuokkasen ja Laura Horsmanheimon kanssa siitä, kuinka hyvinvointivaltio on sisällissodan kokeneessa Suomessa sotien jälkeen ollut implisiittisen eli ei-julkilausutun deradikalisaatiopolitiikan muoto (ks. Kuokkanen ym. 2023). Siinä vertailussa Unkarin jatkuvasti kurjistetut julkiset palvelut monumentaalisten historiapolitiikkaa ja klientelismia palvelevien rakennushankkeiden rinnalla ovat pikemminkin lisänneet eriarvoisuutta ja nostattavat radikalisoitumispotentiaalia. Deradikalisaation suhteen pointtimme olisi, että implisiittinen ehkäisevä politiikka on eksplisiittistä eli julkilausuttua ilmaantuneeseen ongelmaan tarttuvaa politiikkaa kalliimpaa ja hankalampaa. Miklóssy on kuitenkin skeptinen köyhien mobilisoitumisesta, koska tietää, että arjesta selviytymisessä ei ole aikaa poliittiseen järjestäytymiseen. Polarisaatio yhdistettynä hyvinvointipalveluiden sekä kulttuurin kuihduttamiseen voisi kuitenkin olla hyvä esimerkki passivoivasta ja politiikasta vieraannuttavasta Unkarin tiestä.

LOPUKSI SUOSITUS KOMBINAATIOLE

Lyhyt suositukseni *Politiikka*-lehden lukijoille on: kannattaa perehtyä molempiin kirjoihin. Pukinkonttiin ostaisin Miklóssyn hyvin selkeän ja luettavan tietokirjan Unkarin nykytilasta yhteiskunnasta ja politiikan käännteistä. Mutta Nyyssösen heinomainen poliittiseen symboliikkaan ja historiapolitiikkaan keskittyvä luenta yhdessä kansainväliseen tilanteeseen ja demokratia-indikaattoreihin keskittyvän kontekstualisoinnin kanssa tekevät kirjasta antoisan niille, jotka kaipaavat faktojen tykitystä sekä kansainväliseen kontekstiin ja politiikan klassikoihin nivomista. Molemmat teokset ovat tietokirjoja. Skenaariot nostavat Miklóssyn johtopäätösten kiinnostavuutta. Nyyssösen kirjasta jäin kaipaamaan johtopäätöksiä, koska lopulta savolaiseen tapaan

päätelmistä vastuu jää lukijalle. Historian käytön nivominen läpi työn on systemaattinen lähestymistapa. Miklóssylla tätä teemaa käsitellään luvussa seitsemän riippumattoman median ahdinkoa ja propangandan voimaa käsittelevän luvun jälkeen.

Monin paikoin mennään asiantuntijan näkökulmasta aika lyhyin selityksin, mutta se, joka malttaa lukea molemmat kirjat, saa erinomaisen käsityksen Unkarin nykytilasta ja jännitteistä. Näitä lukemalla on mahdollisuus lukijoillakin valmistautua Unkarin vuoden 2026 vaaleihin, Trumpin ja Orbánin yhteistyön seuraamiseen ja Euroopan unionin demokratian kehittymiseen. Komission puheenjohtaja Ursula Von der Leyen nosti kautensa teemaksi demokratian puolustamisen ulkopuolisia uhkia vastaan. Demokratia voi kuitenkin alkaa kurjistua sisäpuolella. Eikä vain Unkarissa: kuten nämä kirjat esittävät, se on hiljalleen etenevä prosessi. Molemmissa kirjoissa demokratiaan suhtaudutaan vakavasti: Miklóssy nivoo sen oikeusvaltioperiaatteeseen ja Nyssönen käyttää vertailevan tutkimuksen demokratiaindeksiä kontekstualisoidakseen Unkaria muihin maihin.

Miklóssy käyttää keskeisenä metaforana sammakon keittämistä aina hiljalleen lämpöä lisäämällä, Nyssönen palaa esimerkkiin unkarilaisesta appelsiinista, joka olikin sitruuna, mutta joka nyt selvästi onkin pilaantumassa käsiin. Keisarin uudet vaatteet on minulle itselleni ollut keskeinen metafora: vuoden 2006 jälkeisessä Unkarissa tiedettiin, että poliitikot valehtelevat, mutta sitten se tuli julki sosiaalidemokraattisen pääministerin itse myöntäessään sen (Palonen 2012). Tämä on keskeinen trauma nykypolitiikassa. Vieläkö kyynisyyden aika jatkuu vai siintääkö horisontissa taas toivo? Uusia pettymyksiä kohti mutta barrikadeille, sanoisi ehkä traumatietoinen unkarilainen maassa, jossa vallankumouksia kyllä syntyy. Niillä vain on tapana epäonnistua.

KIITOKSET

Kirjoittaja kiittää Koneen säätiötä Ajan ja tilan politiikat -hankkeen ja Euroopan komissiota yhteiskuntasopimusaiheisen hankkeen ”COntinuous COnstruction of resilient social COntracts through societal transformations (CO3)” (nro: 101132631) rahoituksesta, jotka mahdollistivat tämän katsauksen kirjoittamisen.

VIITTEET

1. Lähestyin Orbánin hallintoa Essexin yliopiston tohtoriohjelmassa opettajani Ernesto Laclau ja hänen puolionsa ja kansateoreetikon Chantal Mouffen hegemoniateorian kautta. Laclau (2005) *On Populist Reason* -kirja valmistui seminaarimme aikana. Seuraavat vuosikymmenet olemmekin neuvotelleet muutamien kollegoideni kanssa, mahtuuko populismin määritelmään Orbánin anti-vasemmistolainen populismi.

LÄHTEET

- Hyttinen, Anniina. 2022. Deradicalisation of Jobbik and its consequences – a visual ethnographic analysis of the symbolic and ritual change of a Hungarian radical right party. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 9:4, 423–450. <https://doi.org/10.1080/23254823.2021.2017317>
- Kallius, Annastiina. 2023. *The politics of knowledge in late 2010s Hungary: Ethnography of an epistemic collapse*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-8908-0>
- Kuokkanen, Kanerva, Horsmanheimo, Laura ja Palonen, Emilia. 2023. Conceptualising Finnish deradicalisation policies: Implicit or explicit, projectified or institutionalised?. *DPCE Online* 59:2, 2019–2038.
- Laclau, Ernesto. 2020. Universalismi, partikularismi ja kysymys identiteetistä. Suomentaneet Emilia Palonen ja Jouni Tilli. *Politiikka*, 62(2), 179–189. <https://doi.org/10.37452/politiikka.96033> Alkuperä (1992) ”Universalism, Particularism and the Question of Identity”. *October* 61, 83–90.
- Laclau, Ernesto. 2005. *On Populist Reason*. Verso, Lontoo.
- Nyysönen, Heino. 1999. *The presence of the past in politics*. Sophi, Jyväskylä.
- Palonen, Emilia. 2009. Political polarisation and populism in contemporary Hungary. *Parliamentary Affairs* 62:2, 318–334.
- Palonen, Emilia. 2012. Transition to Crisis in Hungary: Whistle-Blowing on the Naked Emperor. *Politics & Policy* 40:5, 930–957.
- Palonen, Emilia. 2013. Millennial politics of architecture: myths and nationhood in Budapest. *Nationalities Papers* 41:4, 536–551.
- Palonen, Emilia. 2018. Performing the nation: the Janus-faced populist foundations of illiberalism in Hungary. *Journal of Contemporary European Studies* 26:3, 308–321.
- Szelényi, Zsuzsanna. 2022. *Tainted Democracy: Viktor Orbán and the Subversion of Hungary*, Hurst & Company, London.

KIRJOITTAJATIEDOT**EMILIA PALONEN**

PhD, yliopistotutkija, vanhempi yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto
emilia.palonen@helsinki.fi